

Դ. ՏԱՐԻ

ԹԻԻ 39

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1929

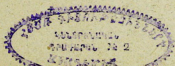
Ս Ա Լ Է Ք

(Անձնական հետազոտութիւն)

Սալէքը հիւանդութիւն մըն է, զոր առողջապահական թերթերը բոլորովին մոռացութեան դատապարտեր են։ Ասոր պատճառն ալ այն է, որ չի հետաքրքրեր արեւմտեան երկիրները, քանի որ այդ հիւանդութիւնը այն կողմերը չկայ։ Մինչդեռ մեզի, այսինքն արեւելեան քանի մը երկիրներու ժողովուրդներուն համար չափազանց կարեւորութիւն ունեցող հիւանդութիւն մըն է։ Ահա այդ պատճառաւ, Պարսկաստան մտնելէս ի վեր, երկար տարիներ հետազոտութիւններ և ուսումնասիրութեաններ կատարելէ յետոյ, կուգամ արդիւնքը յայտնելու ստորեւ։

Սալէքը արեւելքի շատ մը երկիրներու յատուկ, մասնաւորապէս Պաղտատի, Հալէպի, Միջագետքի, Եգիպտոսի, Հիւսիսային Աֆրիկէի և Հարաւային Պարսկաստանի (Թէհրանէն սկսած) մէջ տեսնուած պալար մըն է, որ բժշկական աշխարհի մէջ bouton d'Alep, bouton d'Orient, Հալէպի կամ Արեւելքի խաղաւարտ անունով ծանօթ է։ Ընդհանրապէս մէկ տարի կը տեւէ, իսկ երբեմն ալ մէկ տարիէն քիչ մը աւելի։ այդ պատճառաւ է որ Պարսիկները «սալէք» կ'անուանեն, այսինքն «մէկ տարեկան»։

Սալէքը երկու շրջան ունի. առաջին շրջանը այն է, որ փոքր ոսպածեւ ելուկով, թեթեւ կարմրութիւնով և առանց ցաւի կը սկսի, և երթալով մինչև 4 — 5 ամիս քիչ քիչ կը մեծնայ։ Անկէց յետոյ կը սկսի երկրորդ շրջանը, երբ ելուկը շարաւով կը լեցուի, պալարին բերանը կը բացուի, և կը ծածկուի թուխ դեղնադոյն կեղեւով

NA-5349

մը, որ ընդհանրապէս թափելով կրկին կեղեւ կը կապէ: Եւ այս վիճակը կը շարունակուի մինչև 6 — 7 ամիս, այնպէս որ՝ վերոյիշեալ ելուկը բարձրացած օրէն մինչև վէրքին գոցուելը՝ կը տեւէ մէկ տարի, և յետոյ խոռոչաւոր ու խորունկ սպի մը կը թողու:

Այս հիւանդութիւնն ալ ուրիշ շարք մը հիւանդութիւններու նման, իրեն մասնաւոր մանրէն ունի, և կը կոչուի *Leishmania Furunculosa*, զայն գտնող մանրէաբանին անուանով: Այս մանրէները կը փոխանցուին ճանճերու, մեղդներու կամ միջատներու և ասոնց նման անասուններու միջոցաւ, այսինքն ասոնց խայթումով կը ներմուծուին մորթի տակ, ճիշդ ինչպէս մալարիան: Ընդհանրապէս երեսի և ձեռքերու վրայ դուրս կուգայ, քանի որ մարմնին այդ մասերը միշտ բաց ըլլալով՝ յիշեալ միջատները դիւրութեամբ կրնան յարձակիլ և խայթել: Թողուածներու մօտերն ալ հազուադէպ խայթուածքներ տեսնուած են:

Երկար ժամանակ յայտնի չէր թէ այդ հիւանդութեան բուն աղբիւրը ո՛ւր էր, բայց երկար հետազոտութիւններէ յետոյ տեսնուեցաւ որ միայն ու միայն վէրքեր ունեցող շուններէն կը տարածուի, այսինքն ժահրին ընդունարանը շուններն են: Այնպէս որ վէրքոտ շուններուն թարախները մանրադէտի տակ քննելէ յետոյ, տեսնուեցաւ որ % 90ին վէրքերը սալէքի մանրէ կը պարունակեն: Մեր այս քննութիւնը հաստատուեցաւ զուգադիպութիւնով մը, այսպէս. — ասկէց տարիներ առաջ ոստիկանութիւնը հրաման հանեց թէհրանի շուններն սպաննելու, և այդ պատճառաւ սալէք հիւանդութիւնն ալ բոլորովին վերջացաւ: Միայն թէ երբեմն կը տեսնուէր քրիստոնեայ երախաներու մօտ, քանի որ անոնք տան մէջ շուններ ունենալով և միշտ անոնց հետ խաղալով՝ կը վարակուէին: Բայց յետոյ այդ հրամանը շարունակաբար չգործադրուեցաւ, հետեւաբար հիւանդութիւնն ալ թէհրանի մէջ առաջուան նման շատցաւ:

Այս քննութիւններէն և հետազոտութիւններէն յետոյ, իմ անձնական կարծիքս այն է թէ, ինչպէս որ այն տեղուանքը, ուր մալարիան տեղական հիւանդութեան բնոյթ կը ստանայ շնորհիւ ճահիճներու և անշարժ ջուրերու, իսկ ընդհակառակն երբ այդ ճահիճները և անշարժ ջուրերը չորցուին, հիւանդութիւնն ալ կ'անհետանայ, այնպէս ալ այն քաղաքներուն մէջ, ուր սալէք հիւանդութիւն կայ, երբ շուններն սպաննուին, հիւանդութիւնը կ'անհետանայ:

Սալէքի վէրքը ընդհանրապէս մէկ հատ կ'ըլլայ, բայց երբեմն ալ կը պատահի, որ միեւնոյն ժամանակ վէրքին մօտերը քանի մը հատ ուրիշներ ալ դուրս գան: Ասոր համար Պարսիկները առաջիններուն արու, իսկ երկրորդներուն էդ սալէք կ'ըսեն: Այս հիւանդու-

թիւնը ոչ տարիքի և ոչ ալ սեռի խնայելով, ամէն ժամանակ կըրնայ պատահիլ, բայց փոքր տարիքի մէջ աւելի շատ կը պատահի թէեւ չվարակուողներ ալ կան, սակայն օտարականներն ալ ուշ կամ կանուխ այդ վարակումէն դեռծ չեն մնար: Մարդ իր կեանքին մէջ մէկ անգամ սալէք կը հանէ, բայց հազուադէպ կերպով պատահեր է որ մէկ անգամ ունեցողներ անգամ մըն ալ ունեցեր են:

Սալէքի մանրէն միայն տաք և չոր կլիմաներու տակ կ'ապրի և կը բազմանայ, իսկ խոնավ տեղերը երբեք: Ահա թէ ինչո՞ւ Պարսկաստանի հիւսիսային մասը, օրինակի համար՝ Ռէշտ, Պարֆրուշ, Սարի, եւ այլ քաղաքներ, որոնք Թէհրանէն այնքան հեռու չեն, պարզապէս օդին, ինչպէս նաև կլիմային խոնավութեան պատճառաւ սալէքի դէպք չի պատահիր: Ուշադրութենէն չէ վերպած այն պարագան, զոր բազմաթիւ անգամներ տեսեր եմ, թէ Թէհրանի մէջ այդ հիւանդութիւնով վարակուած մարդիկ երբ զացեր են այդ գաւառները, քիչ ժամանակուան մէջ վէրքը դոցուեր և բուժուեր է առանց դեղի:

Ընդհակառակն, ինչպէս լսեր եմ, Պաղտատի և Հալէպի կլիման չոր և տաք ըլլալով, սալէքը այն կողմերը չափազանց տարածուած է: Դարձեալ, Դամասկոսի և Պէյրութի օդը խոնավ ըլլալուն համար, այդ հիւանդութիւնը այն կողմերը ամենեւին չկայ: Ուստի այդ վէրքն ունեցողները եթէ երթան. Դամասկոս կամ Պէյրութ, քանի մը օրուան մէջ վէրքը առանց դեղ ընելու կը լաւանայ, կ'ենթադրեմ:

Պարսկահիւներ կան, որոնք իրենց բանաստեղծներուն քերթուածներէն ներշնչուած, կ'ըսեն թէ գեղեցիկ դէմքերուն վրայ փոքր սպի մը աւելի հրապուրիչ է, և անխնամ կը թողուն վէրքը, և այդպէսով ցաւալի հետեւանքներու կը հասնին: Օրինակի համար՝ քիթին ծայրը բոլորովին կը փճանայ, նոյնպէս ականջի կրճիկային մասը կ'անհետանայ կամ երեսին վրայ խոռոչաւոր անճոռնի սպիներ կը դոյանան, եւայլն: Բացի այս անպատեհութիւններէն, սալէքը շարք մը ծանր հիւանդութիւններու համար բաց դուռ կը դառնայ (*Erisipèle* — երլանցըք, *Osteomyélite* — ոսկորի սուր բորբոքում մը, — դէմքի *Eczéma*, եւայլն):

Թէհրանի բժիշկները շատ անգամ այս հիւանդութիւնը զարմանելու համար *hectargyre*, *néosalvarsan* կը ներարկեն, առանց բուժել կարենալու: Ոմանք ալ *bleu de méthylène*, իսկ անգլիացի բժիշկները՝ *pommade de tartre émétique* 1)15, որոնք եւս օգուտ չեն ընելու: Վերջերս *émétine* կը ներարկեն, պայմանաւ որ ասեղը պալարին հզերքէն խրելով ճիշտ անոր տակը մտնէ: Քանի մը ներարկում յետոյ 15 — 20 օրուան ընթացքին պալարը կ'ըսեն թէ կ'ան-

հետանայ: Բայց նշանաւոր բժիշկներու կարծիքով, ոչ թէ *émeline* է որ կը բուժէ, այլ ասեղին խրոււմը, որ պալարին տակը գրգռումներ յառաջ բերելով կ'ազդեկցեն վէրքը, այնպէս որ նոյնիսկ պաղ ջուրը նոյն պայմաններուն տակ ներարկելով նոյն արդիւնքը պիտի տայ:

Հին ժամանակները, Պարսկաստանի մէջ, սալէքի համար պառաւ կիները կը գործածէին *Fène de Malac* (*Sémecarpus anacordium*), որ այրող յատկութիւն ունի: Նախապէս այդ բոյսին հատիկներուն ծայրերը մոմի մը բոցին կը մօտեցնէին, որպէսզի կծու իւղը հատիկներուն ծայրը հաւաքուի, յետոյ կը քսէին վէրքին վրայ: Այս դեղն ալ միւս դեղերուն նման չատ քիչ կ'ազդէր, և մեծ անպատեհութիւն մըն ալ ունէր, չափազանց տգեղ սպիւններ կը ձգէր:

Եւ համոզուած եմ, որ սալէքը կը բուժուի միայն ու միայն տեղական դարմանումով (*traitement local*): Երկար փորձերէ յետոյ, ամէն տեսակ հականեխական դեղեր փորձելէ և բոլոր հականեխականներէն յուսահատելէ ետքը, դիմեցի մեր նախահայրերուն միակ հականեխականն եղող հասարակ աղին, ինչպէս նաև փտտած միսերը առողջացնող կաթնային թթուին (*acide lactique*), այնպէս որ սալէքի երկրորդ շրջանը, այսինքն պալարը բացուելով թարախը սկսելէն յետոյ, օրական երկու անգամ, առաւօտ եւ երեկոյ, աղի թանձր (% 30) լուծաջուրով (պէտք է ուշադրութիւն ընել որ աղը ամբողջապէս հալի) բամպակի կտորով մը վէրքը առատ լուալէ յետոյ, կաթնային թթուի օծանելիքը (% 20) փոքր կտորի մը վրայ քսելով վէրքին վրայ գնելու և կապելու է (երախաներու համար լուծոյթը 15 առ 100, օծանելիքը 10 առ 100 համեմատութեամբ պատրաստել): Վէրքը 14 — 15 օրէն բոլորովին կ'առողջանայ և թողած սպին խոռոչաւոր չըլլար, այսինքն հազիւ յայտնի կ'ըլլայ:

Երբ վէրքը այնպիսի տեղ մը կը գտնուի, որ կարելի չէ կապել, բաւականանալ միայն անոր վրայ օծանելիքը քսելով:

Վերջապէս անոնք, որոնք չատ կը վախճան սալէք ունենալէ, և սպիւնով դէմքը կարկտանի ձև առնելէն, կրնան, բժիշկներու միջոցաւ, առողջ մարդոց սալէքին թարախը իրենց սրունքին կամ բազուկին վրայ պատուաստել տալ, և յետոյ երբ վէրքը բացուի, վերը յանձնարարուած դեղերը դործածել: Արդէն պատուաստի այս ձեւը, զոր կ'առաջարկեմ, նոր բան չէ, որովհետեւ ժամանակին Պաղտատի մէջ Հրեաները այդ հիւանդութեան կարկտաններէն զերծ մնալու համար այս ձեւով կը պատուաստուէին:

Թէհրան

Կ. ՓԱՓԱՐԵԱՆ

(Դասախօս Թէհրանի Պետական
Դեղագործական վարժարանի)